

Liselerde Okutulan Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürkçülük Adlı Ders Kitaplarında Çanakkale Savaşları

Yrd. Doç. Dr. Şerafettin ZEYREK*

ÖZET

Bu çalışmada, liselerde okutulan Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürkçülük adlı ders kitaplarında yer alan Çanakkale Savaşları konusu incelenmiştir. Çalışmanın amacı; I. Dünya Savaşı'nda, Osmanlı'nın son yıllarında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli yer tutan, o yılları ve hâlâ günümüzü etkileyen bir savaşın müfredat programlarında ve derlerde konu olarak nasıl ele alındığını, yazarların bu savaşı nasıl değerlendirdiğini ortaya koymaktır. Ayrıca bazı kitaplardaki konunun içerik yazılışında ve görsellik boyutunda görülen eksiklikleri, UNESCO'nun ve Avrupa Birliği'nin tarih anlayışına uygunluğunu, "olayda küçük düşürme, alaya alma ve hakaret etme" gibi söylemlerin olup olmadığını saptamak, yazımların düzeltilmesini sağlamak ve ders kitapları aracılığıyla bu ilişkilerin dostluğu, işbirliğini ve barışın nasıl sağlanabileceği konusunda önerilerde bulunmaktır.

Çalışmada Türk liselerinde okutulmuş ve okutulmakta olan 12 adet ders kitabı incelenmiştir. Bu araştırma literatür incelemesi yöntemiyle yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mustafa Kemal, Çanakkale, Çanakkale Savaşları, Gelibolu, Cevat Paşa, Liman Von Sanders, Ian Hamilton, Queen Elizabeth ve Tarih Ders Yapıları.

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 0542 894 85 35, zzeyrek@comu.edu.tr

The Çanakkale Wars In The Coursebooks Entitled ‘The Turkish Republic and the Atatürk’s Principles’ Used in the Turkish High Schools.

ABSTRACT

In this study, the subject of Çanakkale Wars taking place in the coursebooks ‘The Turkish Republic and the Atatürk’s Principles’ that has been compulsory taught in Turkish high schools has been investigated.

The aim of this study is to reveal those years being considered as important time in the first world war, during the last years of the Ottoman period and in the foundation of Turkish Republic, and also, is to tackle and make explanations about how a war still affecting our present time to be dealt in the curriculums and textbooks and how the writers have evaluated this war. Furthermore, this study examines the adequacy of the content and visual level deficiencies of some books in terms of UNESCO’s and European Union’s history horizon and determines whether there are humiliating, mocking, and insulting statements or not, ensures those mistakes to be corrected and provides solutions on how this relationship maintains peace, collaboration, and friendship via textbooks.

In this study, 12 items of course books that have been taught at Turkish Colleges (Lycees) have been gone through. This study has been realized through literature review method.

KEYWORDS: *Mustafa Kemal, Çanakkale, Gallipoli, Cevat Pasha, Liman Von Sanders, Ian Hamilton, Çanakkale Wars, Queen Elizabeth and History Cours Books.*

Çanakkale Savaşları Çanakkale Boğazi çevresinde kara, deniz, hava, denizaltı ve lağımda olan, yaklaşık dokuz ay süren, Türklerin Fransız, İngiliz, Hintli, Mısırlı, Senagalli, Yahudi ve Anzak denilen insanlara karşı savunma yaptığı, iki yüz kırk bine yakın insanın öldüğü, bir o kadarının da zarar gördüğü, birçok araç-gerecin yok olduğu ve üzerine türkülerle ağıtların yazıldığı büyük bir olaydır. Başka bir açıdan bakılacak olursa, Mehmetçiğin deyimi ile “Geçilmeyen yer”, halkın deyimi ile “Mehmetçiğin ölmeden mezara konulduğu”, nişanlı genç kızların yıllarca yas tuttuğu, evli kadınların dul kaldığı ve birçok çocuğun yetim büyüdüğü, başka bir deyişle Türklerin birçok dilden, dinden, her renkten ve çok soydan insanlarla çarpıştığı, I. Dünya Savaşı içinde önemli yeri olan bir savaştır.

Çanakkale Savaşları konusu genelde Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Dersi içinde yer almıştır. Bu ders, yeni devleti, yeni düzeni korumak, geliştirmek, sürekli kılmak, yeni devletin nasıl kurulduğunu öğretmek ve

yakın tarihi belletmek için konulmuştur. Bunları gerçekleştirmek de eğitimle olur. Bu nedenle gençliği devrimin bekçisi yapabilmek ve yukarıda belirtilen amaçları yerine getirebilmek için bu ders, yüksek öğrenime 4 Mart 1934 tarihinde konulmuştur¹. Yükseköğrenim programında yerini 4 Mart 1934 tarihinde almasına karşın, lise programlarına daha erken girmiştir. Konu, ilk olarak 1924 yılı lise tarih müfredat programının 1927 yılında yapılan ekinin (zeylinin) üçüncü sınıftaki “Asr-ı Hazır Tarihi” bölümünün 32. maddesindeki “Umumi Harp” başlığında işlenmiştir². 1931 yılı Tarih Dersi Müfredat Programı’nda da konu genel olarak lise üçüncü sınıf için yazdırılan Tarih III adlı kitapta “İmparatorluğun İnhitatu” başlığının Cihan Harbi kısmında yer almıştır³. Aynı yıl “Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti” diye yine lise üçüncü sınıflara ders konulmuş ve bu ders içerisinde Çanakkale Savaşları konusu yer almamıştır. Yer almamasının nedeni, müfredat programının konularının Çanakkale Savaşlarından sonra gerçekleşen Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan başlatılmasıdır. Kısacası, 1938, 1952, 1954, 1959, 1960, 1970, 1974 ve 1976 Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılâbı Tarihi programlarında Çanakkale Savaşlarına yer verilmemiştir⁴. Bu anlayış 1981 yılına kadar sürdürülmüştür. Yani bu savaşlar 1981 yılına kadar Devrim Tarihi Dersi müfredat programları içinde değil de, tarih dersi müfredat programları içinde yerini almıştır. Fakat konuların yazımı veya anlatımı 1931 yılından beri ayrı kitaplar biçimindedir. Hem tarih ders kitabında hem de Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılâp Tarihi gibi ders kitaplarında ayrı ayrı yerini almıştır.

1981 yılında Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılâp Tarihi dersi, tarih dersinden ayrılarak bağımsız konuma getirilmiş ve adı “T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” olmuştur. Çanakkale Savaşları konusu bu programın Giriş kısmında Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılışı içindeki I. Dünya Savaşı alt başlığında yer almıştır. Burada ayrıca içerisinde şöyle uyarıcı bir yazı konmuştur: “**(Özellikle Çanakkale Muharebeleri üzerinde önemle durulması)**”⁵. Çanakkale Savaşları, bu programda dolaylı olarak da ele alınmıştır. Örneğin Mustafa Kemal’in yaşamı anlatılırken, biraz önce değinilen uyarı burada da yinelenmiş ve konuyla ilgili olarak iki tane okuma parçası konulması istenmiştir⁶. Bunların yanı sıra, bu savaşlar yalnızca T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinde değil, eskisi gibi lise tarih

¹ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, 2. Baskı, Ankara 1988, s. 558-559.

² T.C. Maarif Vekaleti Milli Talim ve Terbiye Dairesi: *1340 Tarihli Orta Mektep ve Lise Müfredat Programlarına Zeyl*, Devlet Matbaası, İstanbul 1927, s. 32.

³ *Tarih III, Yeni ve Yakın Zamanlar*, 3. Basım, Ankara 1941, s. 307-308.

⁴ *Tebliğler Dergisi*, 13 Eylül 1954, Sayı 816, s. 111; *Tebliğler Dergisi*, 7 Aralık 1959, Sayı 1086, s. 184; *Tebliğler Dergisi*, 27 Ocak 1974, Sayı 1824, s. 45; *Tebliğler Dergisi*, 27 Eylül 1976, Sayı 1900, s. 331.

⁵ *Tebliğler Dergisi*, 25 Mayıs 1981, Sayı 2087, s. 209.

⁶ *Tebliğler Dergisi*, 25 Mayıs 1981, Sayı 2087, s. 209.

programında da yerini korumuştur. Örneğin 1982 Tarih Dersi Geçici Müfredat Programı'nda üçüncü sınıflarda 4. ünite de "Osmanlı İmparatorluğunun Dağılması" başlığında I. Dünya Savaşı cephelerinde konu yer almış ve aynı durum 1983 lise tarih dersi programında da sürdürülerek hem bu savaşların hem de Mustafa Kemal'in başarıları üzerinde durulması gerektiği vurgulanmıştır⁷. Ders geçme ve kredili sistem için hazırlanan Tarih 1-2 Programı'nda da Çanakkale Savaşları'na yer verilmiştir⁸.

Müfredat Programları açısından Çanakkale Savaşları değerlendirilecek olunursa şunlar söylenebilir: Çanakkale Savaşları on bir yıl gibi kısa bir süre sonra tarih dersi müfredat programlarında yerini almış ve günümüze kadar yerini korumuştur. 1934 ve daha sonraki tarih müfredat programlarında Çanakkale Savaşları, tarih dersi müfredat programına ek olarak yapılan "Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılâbı Tarihi" müfredat programı başlığı içinde yerini almıştır. 1981 yılında ise tarih dersinden ayrı bağımsız olarak Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük adında yeni bir ders konulunca, Çanakkale Savaşları bu ders içinde yer almış ve üzerinde yoğunlaşılması istenmiştir. Yani, 1981 yılından başlayarak Çanakkale Savaşları, hem tarih, hem de Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük derslerinde doğrudan iki, Atatürk'ün yaşamı anlatılırken de dolaylı olarak bir defa olmak üzere toplam üç defa ele alınarak başarıya sahip çıkmıştır. Konular, Mustafa Kemal ağırlıklı olmakla birlikte, programlarda gereğinden çok yer tutmuştur.

Konunun lise öğrenimi için yazılan ders kitaplarında olup-olmadığını, varsa hangi açılardan ele alındığını bilmek ve değerlendirebilmek için olayı aşağıda çizelgedeki gibi ele almakta yarar vardır. Çanakkale Savaşları'nın durumu değişik açılardan aşağıdaki çizelgedeki gibidir:

⁷ *Tebliğler Dergisi*, 20 Aralık 1982, Sayı 2128, s. 487; *Tebliğler Dergisi*, 29 Ağustos 1983, Sayı 2146, s. 342.

⁸ *Tebliğler Dergisi*, 17 Ağustos 1992, Sayı 2364, s. 485.

Kitap Adları	Konunun İşlenip İşlenmediği	Ders Kitabının Sayfa Sayısı	Çanakkale Savaşları'nın Ayrıntı Sayfa Sayısı	İnsan-Statü Sayısı	Savaşta İlgili Veriler		Okuma Parçası	Fotoğraf-Resim	Harita-Kroki-Plan	Dizin	Özetlik Özetlik Olmadığı	Kaynakça Sayısı
					Başlama Devletleri	Yük Sayısı						
K. Kalecikli	İşlenmiş	212	1, 2, 3 sayfa	Yok	Yok	Yok	6	1 karikatür 1 harfiyat 6 resim	1	Var Yetersiz	Var Çanakkale Savaşları yok	00
K. Karal	İşlenmiş	229	4	Yok	Yok	Yok	Yok	3	1	Yok	Var Yetersiz	00
E.Z. Karal	İşlenmiş	244	0.1/2	Yok	Yok	Yok	Yok	2	Yok	Yok	Var Yetersiz	Kaynakça kullanılmamış
A. Mumucu ve M.K. Su (2000 ve 2002)	İşlenmiş	334	1	Yok	Yok	Yok	1	2	Yok	Yok	Var Yeterli	00
M. Mumucu ve M.K. Su (1982)	İşlenmiş	311	2 sayfa	Yok	Yok	Yok	1	2	Yok	Yok	Var Yeterli	Kaynakça kullanılmamış
E.B. Sapçoğlu 1983	İşlenmiş	183	0.1/2	Yok	Yok	Yok	Yok	1	Yok	Yok	Var Çanakkale Savaşları Yok	00
Tarih IV	İşlenmiş	390	2	Yok	Yok	Yok	Yok	2	1	Var verilmiş	Var Çanakkale Savaşları Yok	Kaynakça kullanılmamış
L.Akdeniz M. Çakmakçı A.B. M. Genç	İşlenmiş	362	2.1/2	Yok	2500	00	1	10	2	Yok	Var Yeterli	2
A.B. M. Genç	İşlenmiş	229	1.1/2	Yok	Yok	Yok	3	1	1	Var Yetersiz	Var	2
M. Kamal Su ve Kamal Su	İşlenmiş	184	0.1/2	Yok	Yok	Yok	Yok	1	Yok	Yok	Var Çanakkale Savaşları Yok	Kaynakça kullanılmamış
N. Serdar ve F. Coşkun	İşlenmiş	192	1	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Var Yeterli	1
E.B. Sapçoğlu 1962	İşlenmiş	192	0.1/2	Yok	Yok	Yok	Yok	1	Yok	Yok	Var Çanakkale Savaşları Yok	00

Konunun ele alınıp-alınmadığı, alındıysa nasıl işlendiği doğrultusunda bakıldığında, çizelgede görüldüğü ve daha önce değinildiği gibi, eski programa bağlı ders kitaplarında konu işlenmemiştir. Bunun nedenleri şunlardır: Birincisi ders konularının Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan başlatılmasıdır. Çanakkale Savaşları Mondros'tan önce gerçekleştiği için doğal olarak konuya yer verilmemiştir. İkincisi konunun tarih kitaplarında yer alarak bu boşluğu bir ölçüde doldurması, üçüncüsü eskiden Çanakkale Savaşlarına bu kadar ilgi olmaması ve olayın değerinin bilinmemesi, dördüncüsü ise Türk toplumunun son yıllarda yurt içinde ve yurt dışındaki sıkıntılarından dolayı başarıyı özlemesi ve başarıları gündeme getirme gereği duymasındır. Tarih IV yapıtında ve E. Ziya Karal ile Enver Behnan

Şapolyo'nun yazdığı kitaplarda Çanakkale Savaşlarına doğrudan değinilmemiştir. Ortaya çıkan boşluğun birazı Mustafa Kemal'in yaşamı anlatılırken dolaylı yollardan doldurulmaya çalışılmıştır. Yani, bu savaşta Mustafa Kemal'in yaptıkları anlatılmıştır. Bu anlatımların hiç birinde savaşın nedenleri yoktur. Yalnızca Tarih IV'te İstanbul'un kurtarıldığına değinilerek sonuç verilmiştir. Yine bunlarda kompozisyon bütünlüğü de bulunmamaktadır. Dolayısıyla Çanakkale Savaşları tam olarak verilememiştir.

Buna karşın, Mayıs 1981 yılı ve sonraki yıllarda liseler için düzenlenen müfredat programlarında Çanakkale Savaşları yer aldığından, bu doğrultuda yazılan Kemal Kara, Kenan Kalecikli, A. B. Palazoğlu+O. Bircan, A. Mumcu+M.K.Su ve İ.Akđin+M.Çakmak+ M. Genç'in kitaplarında konuya hem I. Dünya Savaşı'nda hem de Atatürk'ün Hayatı bölümünde yer verilmiştir. Bu kitaplardaki konunun işlenişi değerlendirilecek olunursa şu sonuçlar ortaya çıkacaktır: Bu kitapların anlatımları öncekilere göre daha iyidir. Dilleri genelde yalındır. Özellikle 1970'lerden başlayarak basılan kitaplarda kullanılan dil genelde lise öğrencilerinin düzeyindedir. Ancak konu bütünlüğünde Kemal Kara ve İ. Akđin ile arkadaşlarının yazdığı kitapların iyi olmasına karşın, diğerlerinde kompozisyon bütünlüğü yoktur. Tümünde anlatımlar 18 Mart Deniz Savaşı ve 25 Nisan kara çıkartmaları üzerine yoğunlaşmıştır. Hava ve denizaltı savaşları yoktur. Aslında Anlaşma Devletleri bu yöreden çekildikten sonra Mondros Ateşkes Antlaşması'na kadar savaşı havada sürdürmüşlerdir. Oysa tüm anlatımlar geri çekilmeye bitirilmişdir. Burada da Mustafa Kemal odaklı bir anlatım söz konusudur. Kitaplarda savaşın nedenleri genelde Rusya'ya yardım yapılması olarak görüldüğü için, sonuçlarında da Rusya'ya yardım yapılamadığı ve orada düzen değişikliğinde etkili olduğu noktada yoğunlaşmıştır. Ayrıca bir kitapta sonuçlar daha baştan verilmiş, Kemal Kara ve İ. Akđinle arkadaşlarının yazdığı kitaplarda ise nedenler ve sonuçlar yeterli olarak anlatılmıştır. Savaşın sonuçlarının verilisinde bir özellik de genelde tek yanlı olması, yani, Osmanlılar açısından değerlendirilmesi ve bu sonuçların sonraki yıllardaki etkisine hiç değinilmemiş olmasıdır. Ayrıca savaşta barışçıl ve insancıl ilişkilerle, başarıların ve başarısızlıkların bulunmasına karşın, bunlar da anlatılmamıştır. Savaşla ilgili övgüler çoktur. Başarıya sahip çıkılarak adeta savaş kahramanlığı yapılmıştır. Eğer ölçü kahramanlıkta, karşı yanın da aynı düzeyde anlatılması gerekirdi. Karşı yanın anlatımında genelde İngilizler, Mustafa Kemal nedeniyle biraz da Anzaklar bulunmaktadır. Fransızlar ve beri taraftan Almanlar görmezlikten gelinmiştir. Yani, "Öteki" veya "Onlar" pek gözönünde bulundurulmadığı için, konu anlatımı yetersiz kalmış, UNESCO ve Avrupa Birliği'nin tarih anlayışına uymamıştır⁹. Kısacası, 1981 yılından sonra oluşturulan

⁹ Unesco'nun ve Avrupa Birliği'nin tarih anlayışına göre genel olarak şu özellikler, ilkeler veya ölçütler vardır: evrensellik, hukuka, kişiye ve farklılıklara saygı, karşılıklı güven.

programlardaki “*Özellikle Çanakkale Muharebeleri üzerinde önemle durulması*”) uyarısına yeterince uyulmamıştır.

Tarih eğitimi ışığında yapılması gereken şudur; Çanakkale Savaşı'nın genel bir tanımı yapıp, nedenleri yazılmalı; olayın gerçekleşmesi öğrencinin anlayabileceği düzeyde ve içerikte verilmeli, bu yapılırken yalnızca 18 Mart Deniz Savaşı'ndan değil, oradaki kara, hava, lağım ve denizaltı savaşlarına da genel olarak değinilmelidir. Yine, savaşa her iki yan açısından bakılmalıdır. Konunun yalnızca savaş boyutu değil, insancıl ve barışçıl olayları da gündeme getirilmelidir. Olay ortaya konulduktan sonra, savaşın sonuçları, tarihteki yeri, önemi ve sonraki etkilerinden söz edilerek, başta Mustafa Kemal olmak üzere çok önemli komutanların savaştaki yerine kısaca değinilmelidir. Ayrıca, yapılabilirse, konunun yazılı metinleri savaşan yanlara karşılıklı inceletilerek onay alındıktan sonra yayımlatılmalıdır.

Ders kitaplarındaki Çanakkale Cephesi konusunun Osmanlının öteki cepheleriyle karşılaştırıldığında, konu olarak genelde Kafkas Cephesi'nden sonra ele alındığı görülmekle birlikte bazılarında en sona atılmıştır. Fakat en çok bu cepheye yer ayrılmıştır. Burada başarıya sahip çıkmış, başarısızlıklar gözardı edilmiştir. “Biz” yani Osmanlılar vardır, “Öteki” yani Anlaşma Devletleri yetersizdir. Çoğu ders yapıtında duygusal davranılarak kahramanlıklara ve övgülere yer verilmiştir. Ancak bu yapılırken, karşı yan

barışı dostluğu ve kardeşliği savunma, kin duygularından arınma, kişileri, kurumları ve kültürleri aşağılamama, işbirliği yapma, propaganda yapmama, konuları çarpıtmama, ortak yaşamı veya geçmişi belirtme, Avrupa Birliği ülküsünü, Avrupa kültürünü ve İnsan Hakları Bildirgesini benimseme, hümanist olma, demokrasiyi temel değer alma, ön yargılardan veya peşin hükümlülüklerden kaçınma, yansızlık, doğruluk, dürüstlük, hakkaniyetlik, ulusların birbirlerine katkılarının belirtilmesi, gençlerde yanlış izlenim bırakmama, soyları başka soylara zarar verecek biçimde övmeme ve yermeme, şovenizme varacak biçimde milliyetçilikten kaçınma ve şovenist olmayacak biçimde yurtsever olma, yazarın gerçekçi ve yansız olması, kavramların açık olması, güncellik, yayınevleri ya da kitapların basım haklarını ellerinde tutanların da sorumlu olması ve tarihi kötüye kullanmama” ..gibi. Daha çok bilgi için aşağıdaki kitaplara bakınız: Koullapis Lory Gregory, “Türkiye’de Tarih Ders Kitapları ve UNESCO’nun Önerileri”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, Haz: Salih Özbaran, İzmir 1998.

Laurent Wirth, “Tarihi Kötüye Kullanma Biçimleriyle Yüzleşmek”, *Tarihi Kötüye Kullanma Biçimleriyle Yüzleşmek Sempozyumu*, Oslo, Norveç/ 28-30 Haziran 1999, Çev: Nurettin Elhüseyni, 2. Baskı, İstanbul 2004.

Pingel Falk, *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi*, Çev: Nurettin Elhüseyni, İkinci Baskı, İstanbul 2004.

Schueddekopf Otto-Ernst, Edouar Bruley, E.H. Dance, Haakon Vigander, *Tarih Öğretimi ve Tarih Kitaplarının Geliştirilmesi*, Çev: Necati Engez, İstanbul 1969.

Stradling Robert, “20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli?”, *Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar, Avrupalı-Türkiyeli Tarih Eğitimcileri Buluşması Ekim 2001-Kasım 2002*, Yayına Haz: Oya Köymen, İstanbul 2003.

Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar, Avrupalı-Türkiyeli Tarih Eğitimcileri Buluşması Ekim 2001-Kasım 2002, Yayına Haz: Oya Köymen, İstanbul 2003.

Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşım Doğru, 10-12 Aralık 1998 tarihinde Brüksel/Belçika’da düzenlenen sempozyum, Yayına Haz: Özgür Sevgi Görül, İstanbul 2003.

pek incitilmemiş, küçük düşürülmemiş ve onlara hakaret edilmemiştir. Yalnız Tarih IV kitabında, Kemal Kara, Ahmet Mumcu+M. Kamil Su'nun yazdığı kitaplarda ötekiler için "DÜŞMAN" sözcüğü kullanılmıştır¹⁰. Bu sözcük kaldırılarak yerine "karşı taraf" denilebilirdi ya da düşman sözcüğü vurgulanmak isteniyorsa, "o günkü düşman, savaş sırasındaki düşman" gibi sözcüklerle süre sınırlandırılarak olay yumuşatılabilirdi. Burada ilginç olan son yıllarda basılan ders kitaplarında Kenan Kalecikli dışında bu sözcüğün kullanılmamasıdır¹¹. Bu da ders kitapları yazılımının iyiye gittiğini göstermektedir. Ayrıca Kenan Kalecikli "komutanlarımızın, askerlerimizin" diyerek konunun anlatımıyla kendisini özdeşleştirerek yanlı duruma düşmüştür¹². Bu durumlar da UNESCO ve Avrupa Birliği'nin tarih anlayışına biraz uymamaktadır. Bundan sonra ders kitabı yazacakların bu durumu göz önünde bulundurması gerekir.

Ders kitaplarının sayfa sayıları, çizelgede görüldüğü gibi, çok değişiktir. Bu durum ders kitabının basıldığı yıllardan, programlardan ve yazarın/yazarların tutumundan kaynaklanmaktadır. Yazının içeriği bu olmadığı için bu konuda yorum yapmak uygun olmayacaktır. Ancak Çanakkale Savaşlarına ayrılan sayfa sayısına bakıldığında eleştirilecek yanı çoktur. Çünkü bazı kitaplar konuyu doğrudan işlemeyip, "Atatürk'ün Yaşamında" ve okuma parçalarında yer vermişlerdir. Doğrudan işleyenler de yetersiz yer ayırmışlardır. Yüzdeye vurulursa, % 2 dolayındadır. Üstelik, 1981 yılından sonra bu ders tarih dersinden bağımsızlaştırıldığı gibi, haftada dört saate çıkartılmıştır¹³. Önemli bir savaş için bu oran yetersiz kalmıştır. Bu durumun yeni baskılarda gözden geçirilmesi, yeni ders kitabı yazacakların da bu durumu gözönünde bulundurmaları gerekir.

Ders kitaplarına savaşa katılan insan, silah, araç ve gereç yönünden bakıldığında, tümünde sayısal verilerin olmadığı görülmektedir. Bu konuda çok genel olarak sayısal bilgiler verilebilirdi.

Bu savaşların anlatımında önemli olumsuz yanlardan biri de, yitirilen insan sayısı verilerinin İ. Akdin ve arkadaşlarınca yazılan kitabın dışındakilerce verilmemiş olmasıdır. Adı geçen yazarlar 220 000 sayısını kullanmışlardır. Aslında bu sayı yanlıştır. Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı'na göre bu sayı 155 000'i İngiliz, 25 000'i Fransız olmak üzere Anlaşma Devletleri'nin 180 000, Osmanlı Devleti'nin ise 57

¹⁰ Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ankara 1941, s. 22; Kara, K., Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, İstanbul 1999, s. 29; Mumcu, A., Su, M.K., Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, 4. Baskı, İstanbul 2000, s. 29.

¹¹ Kalecikli, K., Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük I, İstanbul 1994, s. 21-22, 59

¹² Kalecikli, K., Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük I, İstanbul 1994, s. 60.

¹³ Tebliğler Dergisi, 25 Mayıs 1981, Sayı 2087, s. 209; Tebliğler Dergisi, 14 Eylül 1981, Sayı 2095, s. 305-306.

263'tür¹⁴. Ancak ulaşılamayan, ulaşıp da şimdilik yayınlanamayan bazı verilerin daha olduğu gözönüne getirilirse, bu yitik sayısı biraz daha yükselebilir. Bilgi türünden de olsa sayıların genel olarak verilmesi uygun olacaktır. Bundan böyle ders kitabı yazacakların ve yeni baskı yapacakların bu konuyu göz önünde bulundurması gerekecektir. Sonuçların verilmesinde İ. Akdin+M.Çakmak+ M. Genç'in kitabında çok önemli bir yanlışlık da şudur: Bu savaşta 100 000'den çok öğretmen ve mülkiyeli okumuş insan öldüğünün yazılmasıdır. Yani 220 000 yitik verildiğini ileri süren yazarlara göre, neredeyse ölenlerin yarısı eğitilmiş insanlardır. Bu görüş tümünden yanlıştır. Çünkü 1927 yılı nüfus sayımına göre Türkiye'de okuma yazma oranı % 7.5'tur¹⁵. Burada olsa olsa bunun birkaç puan daha yukarısında olabilir. Yeni basımlarda bu yanlışın da düzeltilmesi gerekir.

Ders kitaplarında okuma parçalarına gelince, öğrencilerin ilgisini çekmek ve farklı açılardan yararlanabilmelerini sağlamak amacıyla okuma parçalarının konulması gerekir. Ancak, eski programdaki kitaplar, okuma parçalarına yer vermemiştir. Yenilerde vardır, fakat onların da bir bölümü iki okuma parçası konulması uyarısına uymamıştır. Bazıları ikiden çok okuma parçasına yer vermiştir. Aslında, neden iki tane okuma parçasının konulması gerektiği de tartışılabilir. Okuma parçasında bir sıkıntı da, lise ile yükseköğretimdeki ders kitaplarında aynı okuma parçalarının sıkça bulunmasıdır. Okuma parçası konulacaksa, yükseköğretimdeki bu ders kitaplarıyla eşgüdüm içerisinde olunmalıdır. Çünkü çoğu zaman aynı okuma parçaları her iki tür kitaplarda basıldığından bu durum sıkıcılığı getirdiği gibi, amaca da ulaşamamakta ve yaprak savurganlığına neden olmaktadır.

Çağımızda eğitimde görsellik önem kazanmaya başlamıştır. Görsellik insan belleğinde uzun süre yer etmekte, derste sıkıcılığı önlemekte, bazen de sayfalarca yazıdan daha anlamlı olabilmektedir. Bu açıdan ders kitaplarına bakıldığında, fotoğraf, resim, karikatür, harita, kroki ve plân gibi görsel verilerin yetersiz de olsa kullanıldığı görülmektedir. Bu yönde K. Kalecikli ile İ. Akdin+M.Çakmak+ M. Genç görsellikten iyi yararlanmışlardır. Hatta şehitliklerin günümüzdeki fotoğrafları bile konulmuştur. Kitaplarda fotoğraflar genelde güzeldir, ancak E. Ziya Karal, fotoğrafı konudan bir sayfa sonraki ilgisiz yere koymuştur. Ahmet Mumcu ile M. Kamil Su, yazdıkları ders kitabının eski ve yeni basımlarında aynı fotoğrafları kullanmışlardır. 1981 yılı basımının siyah-beyaz fotoğrafları daha güzeldir. Son basımlarında bir tanesini renklendirmişlerdir. Bu renklendirme işi birkaç kitapta daha vardır. Ancak bazılarının albenisi olmadığı gibi, itici durmaktadırlar. Buna da özen gösterilmelidir. Ayrıca görsellik Mustafa

¹⁴ Şehitlerimiz, Haz: Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı, Ankara 1998, s. 40.

¹⁵ Maarif İstatistikleri 1923-1932, Haz: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1933, s. 2; Maarif İstatistiği 1941-1942, Haz: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1944, s. XI.

Kemal'in fotoğraflarına odaklanmıştır. Bu durum doğaldır. Burada ilgimizi çeken resimlerin savaş ağırlıklı olmasıdır. Barışa, işbirliğine ve dostluğa yönelik görsellik azdır. Oysa son yıllarda Çanakkale'deki toplantılarda barış ağırlıklı iletiler verilmektedir. Konuyla ilgili görsellikler çeşitlendirilmelidir. Özellikle son yıllarda bu savaşla ve savaş alanlarıyla ilgili çok sayıda değişik özgün fotoğraflar yayımlanmıştır. Bunlar içinde barışa katkıda bulunacak, insanları ve ulusları birbirine yaklaştırabilecek fotoğraflar vardır. Hatta lise öğrencileri yaşında asker fotoğrafları bulunduğu gibi, savaşın olumsuzluklarını, insanlığa ve çevreye verdiği zararları gösterenler de bulunmaktadır. Bunlardan yararlanılabilir. Görsellikte bir eksiklik de resim ve fotoğrafların sayfalara yanlış biçimde yerleştirilmesidir. Birkaç kitapta görsel veriler paragrafları hatta tümceleri bölmüştür. Bu da öğrencinin okuyup anlamasına olumsuz etki edecektir. Kısacası, bunların eğitime uygun olanlarından örnekler seçilip, ders kitaplarına konulabilir. Yine savaş yöresini genel olarak içeren ve savaşan yanların güçlerinin nerelerde olduğunu gösteren bir haritanın verilmesinde yarar olacaktır. Bu konuda karikatürlerden de yararlanılabilir.

Bu kitapların çoğunluğunda dizin (indeks) yoktur, olanlar da yetersizdir. Oysa dizin önemlidir. İnsanlar ne istediklerini dizine bakarak bir anda bulabilirler. Bu durum insanlara süre kazandırdığı gibi, ders kitaplarının yıpranmasının önlenmesine de yardımcı olur. Ayrıca lisedeki bir öğrenciye bu yönde bir davranış kazandırabilir. Bunlardan dolayı bundan sonra ders kitabı yazacak yazarların dizin koymasında ve konulacak dizinde bu savaflara yer vermesinde yarar olacaktır.

Günlük de dizin gibi öğrencinin aradığını bir anda bulmasına yardımcı olur. Öğrenci tüm kitabı incelemektense, günlüğe bakarak aradığını kolayca bulabilir. Böylece süreden kazandığı gibi, kitabın sayfaları da daha az yıpranmış olur. Bu davranış biçimine dönüştürülebilirse, insan yaşamı kolaylaştırılır. Ders kitaplarının tümü günlük açısından değerlendirildiğinde aşağıdaki gibidir:

18 Mart 1915, İngiliz-Fransız donanmalarının Çanakkale Boğazını geçmeye çalışmaları ve Türk Zaferi (Çanakkale Deniz Zaferi)¹⁶.

25 Nisan 1915, İngilizlerin Arıburnu'na Asker çıkarması (Arıburnu'na çıkan İtilaf Devletleri'nin askerlerinin Mustafa Kemal tarafından durdurulması)¹⁷.

¹⁶ K. Kara, *age.*, s. 224; A. Mumcu+M. K. Su 1981 *age.*, s. 294; A. Mumcu+M. K. Su 2000 *age.*, s. 308; Akdin, İ., Çakmak, M., Genç, M., *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Lise 3*, Birinci Baskı, İstanbul 2005, s. 257; N. Serdarlar+ F. Çetinkanat, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul 1972, s. 187; Palazoğlu, A.B., Bircan, O., *Ders geçme ve kredi sistemine göre Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük 1, ?*, s. 218 bu yazarlar bu tarihi yanlış olarak 19 Şubat 1915 göstermişlerdir.

¹⁷ K. Kara, *age.*, s. 224; A. Mumcu+M. K. Su:1981 *age.*, s. 294; A. Mumcu+M. K. Su: 2000, *age.*, s. 308; İ.Akdin+M.Çakmak+ M. Genç, *age.*, s. 257; A.B. Palazoğlu+ O. Bircan, *age.*, s. 218; N. Serdarlar+ F. Çetinkanat, *age.*, s. 187.

8 Mayıs 1915, Anafartalar Muharebesi¹⁸.

6-7 Ağustos 1915, M. Kemal'in Anafartalarda İngiliz ve Fransızlara galebesi¹⁹.

8-9 Ağustos 1915, Mustafa Kemal'in Anafartalar Grup Komutanlığı'na atanması²⁰.

21 Ağustos 1915, Mustafa Kemal'in II. Anafartalar Savaşı'nı kazanması²¹.

1916, İngilizlerin Gelibolu Yarımadası'nı boşaltması²².

9 Ocak 1916, İtilaf Donanmasının gizlice Çanakkale Boğazı'nı terketmesi²³.

Yukarıdaki çizelgede ve verilerde görüldüğü gibi, günlük (kronoloji) yapıtların bir bölümünde vardır. Ancak var olanların çoğunluğunda yetersizdir. Burada şunu belirtmekte yarar olacaktır; yukarıda verilen günlük bir ders kitabını kapsamayıp, tümünün toplamıdır. Dolayısıyla tek tek bir ders kitabı açısından bakıldığında, günlük verilisinin yetersiz olduğu görülmektedir. Bundan böyle yazılacak ders kitaplarında önemli tarihler verilirse iyi olur.

Kaynakça, ders kitabını yazan yazar/yazarların ve kitapların güvenilirliğini ölçer. Öğrenciyi ilgili kaynaklara yönlendirir. Ders kitaplarına kaynakça açısından bakıldığında, bunun da günlük gibi kısır olduğu görülmektedir. Kaynakçalar aşağıdaki gibidir:

Birinci Dünya Harbinde Türk Harb ve Çanakkale Cephesi Haz: Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1993²⁴.

İlhan Akşit, Çanakkale Savaşları, İstanbul 1973²⁵.

Cevat Abbas Gürer, "Cevat Abbas Gürer'den bazı hatıralar", Yakınlarından hatıralar, İstanbul 1955²⁶.

Ruşen Eşref Ünaydın, Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal ile Mülakat, İstanbul 1930²⁷.

¹⁸ A. Mumcu+M. K. Su 1981 *age.*, s. 294; A. Mumcu+M. K. Su 2000 *age.*, s. 308.

¹⁹ Tarih IV, *age.*, s. 359; Su, M.K., Su, K., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul 1971, s. 27.

²⁰ İ. Akdin+M. Çakmak+ M. Genç, *age.*, s. 257.

²¹ İ. Akdin+M. Çakmak+ M. Genç, *age.*, s. 257.

²² A. Mumcu+M. K. Su 1981 *age.*, s. 294; A. Mumcu+M. K. Su 2000 *age.*, s. 308.

²³ A. B. Palazoğlu+ O. Bircan, *age.*, s. 218.

²⁴ İ. Akdin+M. Çakmak+ M. Genç, *age.*, s. 260.

²⁵ İ. Akdin+M. Çakmak+ M. Genç, *age.*, s. 260.

²⁶ A. B. Palazoğlu+ O. Bircan, *age.*, s. 224.

²⁷ A. B. Palazoğlu+ O. Bircan, *age.*, s. 225.

Ders kitaplarında dolaylı kaynakçalar daha yoğunlukta kullanılmıştır. Örneğin; Atatürk, Atatürk'ün Yaşamı, Tek Adam, Atatürk'ün Askeri Kişiliği, I. Dünya Savaşı ... gibi kitaplar bunlar arasındadır.

Kaynakça açısından bir değerlendirme yapılacak olunursa şu sonuç ortaya çıkar: Yazarlar bu savaşlarla ilgili olarak temel kaynaklara inememişlerdir. İnenler de yetersizdir. Konuyu doğrudan işlemediği halde kaynak belirtenler olduğu gibi, tam karşıtı olarak konuyu işlediği halde kaynak belirtmeyenler de vardır. Bunların niçin kaynak gösterdikleri ya da göstermedikleri, neye dayanarak konuyu yazdıkları belli değildir. Yine, son yıllarda yeni birçok kitap yazılmıştır. Bu son yılların kaynakları da yer almamıştır. Ayrıca, yazarlar yabancı kaynaktan hiç yararlanmamışlardır. Konuyu tek yanlı kaynaktan anlatmaya çalışmışlardır. Karşı yanın ne düşündüğünü merak etmemişlerdir. Bu olumsuzlukların da giderilmesi gerekir.

Konuya soru sorma açısından bakıldığında, bu yönden de yetersiz kaldığı görülmektedir. Eski programlara göre basılan kitaplarda soru hiç yoktur. Yenilerde de araştırma sorusu yoktur. Bu büyük bir noksanlıktır. Yani, yazarlar veya kitapları, öğrencileri konuya hazırlayamamaktadır. Öğrenciler, konuya hazır bulunmuşluk düzeyi bakımından yetersiz gireceklerdir. Bu da öğrencilerin ve öğretmenin başarısına olumsuz etki edecektir.

Ders kitaplarındaki değerlendirme soruları şunlardır:

“Çanakkale cephesi hangi nedenlerden açılmıştır?²⁸”

“Çanakkale zaferinin ne gibi önemli sonuçları olmuştur?²⁹”

“Çanakkale Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını açıklayınız³⁰.”

“Çanakkale Zaferi Mustafa Kemal'in hangi yönünü ortaya çıkarmıştır?³¹”

“Mustafa Kemal, Çanakkale Cephesi'nde Türk ordusuna hangi emri vermiştir?³²”

“Çanakkale Savaşlarının sonuçlarını açıklayınız³³.”

“Atatürk'ün Anafartalar Zaferini nerede, ne zaman ve kimlere karşı kazandığını, bu zaferin Türkler ve düşmanlar bakımından ne gibi sonuçlar doğurduğunu söyleyiniz³⁴.”

²⁸ K. Kara, *age.*, s. 33.

²⁹ K. Kara, *age.*, s. 33.

³⁰ İ. Akdin+M.Çakmak+ M. Genç, *age.*, s. 20.

³¹ İ. Akdin+M.Çakmak+ M. Genç, *age.*, s. 20.

³² İ. Akdin+M.Çakmak+ M. Genç, *age.*, s. 20.

³³ A.B. Palazoğlu+O. Bircan, *age.*, s. 21.

³⁴ M.K. Su+A.Mumcu: 1981 *age.*, s. 54.

Dolaylı sorular da vardır. Örneğin;

“Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı’nda hangi cephelerde savaşmıştır?³⁵”

“Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin savaştığı cephelerin adlarını ve hangi devletlerle savaştığını açıklayınız³⁶.”

“Birinci Dünya Savaşında Atatürk hangi görevlerde bulundu ve bu görevlerde ne gibi başarılar sağladı?³⁷”

“Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına nasıl katıldığını, hangi cephelerde çarpıştığını ve bu çarpışmaların nasıl sonuçlandığını anlatınız³⁸.”

“Atatürk’ün Birinci Dünya Savaşında hangi cephelerde görev aldığını ve hangi muharebeleri yönettiğini, rütbesinin generalliğe ne zaman yükseltildiğini yazınız³⁹.”

Görüldüğü gibi çoğu yazar konuyla ilgili olarak soru sormamıştır. Birkaç soru çift şıklıdır. Tek bir kitap açısından bakıldığında hiç birinin soruları konuyu tam olarak kapsamamaktadır. Yani kapsam geçerliliği yoktur. Ancak İdris Akdin’in “Mustafa Kemal, Çanakkale Cephesi’nde Türk ordusuna hangi emri vermiştir?” sorusu dışındaki sorular iyidir. Yorum olduğu için lise öğrencilerinin düzeyine uygundur.

Bu soruların bir noksanlığı “yazınız, açıklayınız, belirtiniz, tartışınız” gibi soruları yönlendirici veya tamamlayıcı kavramların olmamasıdır. Öğrencinin burada sorularla ilgili olarak ne yapacağı belli değildir. Öğrencilerin konuyu pekiştirmesi açısından değerlendirme sorularına daha özen gösterilmelidir.

Son yıllarda birçok ders kitabı üniversiteye giriş için çoktan seçmeli sorulara yönelmiştir. Tarih ders kitabı yazarları da kendini bundan alıkoyamamışlardır. Dolayısıyla onlardan da yalnızca İdris Akdin ve arkadaşlarının yazılan kitapta vardır. Onların dışındakilerde test sorusu sorulmamıştır. İdris Akdin ve arkadaşlarının yazılan kitapta yer alan konuyla ilgili çoktan seçmeli sorular şunlardır:

1- Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde, I. Dünya Savaşı’nın uzamasında en etkili olan cephe verilmiştir?⁴⁰

A) Kafkas Cephesi

³⁵ K. Kalecikli, *age.*, s. 32.

³⁶ A.B. Palazoğlu+O. Bircan, *age.*, s. 21.

³⁷ M.K. Su+K. Su, *age.*, s. 26.

³⁸ M.K. Su+A. Mumcu: 1981 *age.*, s. 18.

³⁹ M.K. Su+A. Mumcu: 1981 *age.*, s. 54.

⁴⁰ İ. Akdin+M. Çakmak+ M. Genç, *age.*, s. 21.

- B) Çanakkale Cephesi
- C) Suriye Cephesi
- D) Makedonya Cephesi
- E) Irak Cephesi

YANIT : B

2- Mustafa Kemal Çanakkale Savaşları sonunda hangi rütbeye terfi etmiştir?

- A) Albay
- B) Binbaşı
- C) Kurmay Yüzbaşı
- D) Kıdemli Yüzbaşı
- E) General

YANIT: A

Çanakkale Savaşları konusu test sorusuna uygundur. Konuyla ilgili olarak birkaç soru çıkartılabilirdi. Kısacası, öğrenciyi konuya hazırlayabilmek için yazarların konuyla ilgili olarak hazırlık soruları koymasına gerekir. Değerlendirme ve test soruları da konuyu kapsayacak biçimde öğrenci düzeyine uygun olarak seçilip konulmalıdır.

Sonuç olarak denilebilir ki; Çanakkale Savaşları gerek Osmanlı, gerek Türkiye Cumhuriyeti, gerekse Dünya Tarihi bakımından önemlidir. Bu nedenle, gençliğin çoğunluğunun lise öğrenimi gördüğü de düşünüldüğünde, liselerdeki ders kitaplarında Çanakkale Savaşları konusunun daha düzenli yazılması gerekir. Konu hem tarih kitaplarında hem de Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük kitaplarında ayrı ayrı yer almamalıdır. Konu yalnızca Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük adlı ders kitabında ve yukarıda değinilen yanlışlıklar ve eksiklikler giderilerek yer almalıdır.

İNCELENEN DERS KİTAPLARI

Akdin, İ., Çakmak, M., Genç, M., *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Lise 3*, Birinci Baskı, İstanbul, 2005.

Kafesoğlu, İ., Saray, M., *Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Temeller*, İstanbul, 1985.

Kalecikli, K., *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük 1*, İstanbul, 1994.

Kara, K., *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*, İstanbul, 1999.

- Karal, E.Z., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1965*, TTK basımı, Ankara, 1981.
- Mumcu, A., Su, M.K., *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi*, Birinci Basılış, İstanbul, 1981.
- Mumcu, A., Su, M.K., *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul, 1982.
- Mumcu, A., Su, M.K., *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*, 4. Baskı, İstanbul, 2000.
- Serdarlar, N., Çetinkanat, F., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul, 1972.
- Palazoğlu, A.B., Bircan, O., *Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük 1, ?*.
- Su, M.K., Su, K., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul, 1971.
- Şapolyo, E.B., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul, 1968.
- Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara, 1941.

KAYNAKÇA

- Maarif İstatistikleri 1923-1932*, Haz: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1933.
- Maarif İstatistiği 1941-1942*, Haz: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1944.
- Şehitlerimiz*, Haz:Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı, Ankara, 1998.
- Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, 2. Baskı, Ankara, 1988.
- Tarih III, Yeni ve Yakın Zamanlar*, 3. Basım, Ankara, 1941.
- Tebliğler Dergisi*, 13 Eylül 1954, Sayı: 816.
- Tebliğler Dergisi*, 07 Aralık 1959, Sayı: 1086.
- Tebliğler Dergisi*, 27 Ocak 1974, Sayı: 1824.
- Tebliğler Dergisi*, 27 Eylül 1976, Sayı: 1900.
- Tebliğler Dergisi*, 25 Mayıs 1981, Sayı: 2087.
- Tebliğler Dergisi*, 29 Ağustos 1983, Sayı: 2146.
- Tebliğler Dergisi*, 17 Ağustos 1992, Sayı:2364.
- T.C. Maarif Vekaleti Milli Talim ve Terbiye Dairesi: *1340 Tarihli Orta Mektep ve Lise Müfredat Programlarına Zeyl*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927.